आधारभूत तहमा उदार कक्षोन्नति कार्यान्वयनको अवस्था

स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विशिष्टिकरण विषयको

आंशिक आवश्यकता परिपूर्ति गर्ने प्रयोजनार्थ प्रस्तुत अनुसन्धान

शोधपत्र

प्रस्तुतकर्ता

हेमा मिश्र

एम्.एड.दोस्रो वर्ष

परीक्षा रोल नं. :- २८००३३/०६७

त्रि.वि. दर्ता नम्बर : ९-२-२०६-४-२००५

शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

कीर्तिपुर, काठमाडौं

२०६९

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र संकाय

पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन

केन्द्रीय विभाग

कीर्तिपुर, काठमाण्डौं

सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र संकाय, पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विभाग अर्न्तगत स्नातकोत्तर तह द्धितीय वर्षको ED.C.E ५९८ पत्रको आंशिक आवश्यकता परिपूर्ति गर्नका लागि सुश्री हेमा मिश्रले शोध प्रतिवेदन " **आधारभूत तहमा उदार कक्षोन्नति कार्यान्वयनको अवस्था** " मेरो प्रत्यक्ष निर्देशनमा रही तयार गर्नु भएको थियो । उहाँको यस शोध प्रतिवेदन प्रति म पूर्ण सन्तुष्ट भएकोले आवश्यक मूल्यांकनको लागि सिफारिस गर्दछु ।

....

शोध निर्देशक

प्रा. स्वयम् प्रकाश ज.व.रा.

Date 19 September 2012

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र संकाय

पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन

केन्द्रीय विभाग

कीर्तिपुर, काठमाण्डौं

स्वीकृतिपत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र संकाय, पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विभाग अर्न्तगत स्नातकोत्तर तह द्धितीय वर्षको ED.C.E. ५९८ पत्रको आंशिक आवश्यकता परिपूर्ति गर्नका लागि सुश्री हेमा मिश्रले " **आधारभूत तहमा उदार कक्षोन्नति कार्यान्वयनको अवस्था** " सम्बन्धि अध्ययन प्रतिवेदन स्वीकृतिका लागि प्रस्तुत गर्नु भएकोमा यो प्रतिवेदन मूल्यांकन समीतिबाट स्वीकृत गरिएको छ ।

मूल्यांकन समीति	हस्ताक्षर
प्रा. स्वयम् प्रकाश ज.व.रा. (विभागीय प्रमुख)	....
उप.प्रा.किरणराम रञ्जितकार (वाह्य सुपरिवेक्षक)	....
उप.प्रा.शिवराज वढू (वाह्य सुपरिवेक्षक)	....

Date 19 September 2012

कृतज्ञता ज्ञापन

अनुसन्धान सानो वा ठूलो जुनसुकै स्तरको भएपनि एक गम्भिर एवम् जटिल कार्य हो । त्यसैले कुनैपनि अनुसन्धान कार्य एक्लो व्यक्तिको प्रयासबाट सम्भव हुदैन । यसका निमित्त धेरै व्यक्तिहरुको सहयोग, सुझावको आवश्यकता पर्दछ । प्रस्तुत अनुसन्धान पूरा गर्न विभिन्न महानुभावहरुले विभिन्न तवरबाट आफ्ना बहुमूल्य सहयोग सल्लाह दिनुभएको छ ।

सर्वप्रथम प्रस्तुत शोधपत्रका शोध निर्देशक गुरु प्राध्यापक स्वयम् प्रकाश ज.व.रा. ले आफ्नो व्यस्त समयका बिच पनि आफ्नो महत्वपूर्ण समय दिनुका साथै अमूल्य सरसल्लाह, सुझाव दिई विशेष तवरले शोधपत्रलाई गहनतापूर्वक सम्पन्न गराउन विशेष भूमिका निभाउनु भएको हुदा त्यसका निमित्त म उहाँप्रति हार्दिक कृतज्ञता प्रकट गर्दछु ।

प्रस्तुत शीर्षकमा अनुसन्धानमा कार्य गर्न स्वीकृति प्रदान गर्ने त्रि.वि. शिक्षाशास्त्र संकायको पाठ्यक्रम तथा मूल्यांकन विभागप्रति म आभार व्यक्त गर्दछु । शोधकार्य गर्ने क्रममा सूचना संकलन गर्न प्रत्यक्ष सहयोग गरी दिनुहुने सामुदायिक विद्यालय श्री पिङ्गडाँडा प्रा.वि.र श्री सिंहदेवी प्रा.वि.का प्र.अ., शिक्षक, शिक्षिकाहरु, विद्यार्थी भाईबहिनीहरु र अभिभावकहरुलाई कृतज्ञता अर्पण गर्दछु । यो शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा विभिन्न छलफल, सहयोग र सद्भाव प्रदान गरी सहयोग गर्ने साथीहरु र दाजु गंगाराम मिश्र, विवेक दाहाल, भाई विक्रम मिश्र प्रति आभार व्यक्त गर्दछु ।

अन्तमा प्रस्तुत शोधपत्रलाई समयमै कम्प्युटर टाइप गरी सहयोग गर्ने साथी विद्या दाहाल लाई धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

हेमा मिश्र

आश्विन,२०६९

शोधसार

विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिको लेखाजोखा गर्ने कार्य मूल्यांकनले गर्दछ । विद्यार्थीले सिक्न नसकेका कुरा समयमै जानकारी गरेर उनीहरुलाई आवश्यकता अनुसार थप मद्दत गर्न पटक-पटक गरिने मूल्यांकनलाई निरन्तर मूल्यांकन भनिन्छ । विद्यार्थीको पठनपाठनसंगै उनीहरुको निरन्तर मूल्यांकन गरी सिक्न नसकेका कुराहरु सिकाएर अथवा माथिल्लो कक्षामा सिक्न सक्ने गरी विद्यार्थीलाई कक्षा चढाउनुलाई उदार कक्षोन्नति भनिन्छ । प्राथमिक तहमा कक्षा दोहोर्‍याउने सिकाइ असहज भएको कारण र फेल भएको कारण बिचैमा पढाइ छोड्ने विद्यार्थी धेरै छन । यसले गर्दा तोकिएको समयभन्दा ढिलो र थोरै विद्यार्थीले मात्र तह पूरा गर्ने गरेका छन । विद्यार्थीको निरन्तर मूल्यांकन गरेर उपचारात्मक शिक्षण सिकाइ प्रक्रियाबाट मात्र यो क्षति नियन्त्रण गर्न सकिन्छ भन्ने अवधारणा साथ उदार कक्षोन्नतिको कार्यान्वयन आवश्यक देखिन्छ ।

झापा जिल्ला अर्न्तगतको लखनपुर गा.वि.स. मा रहेका दुईवटा प्रा.वि. श्री पिङ्गडाँडा प्रा.वि. र श्री सिंहदेवी प्रा.वि.मा "आधारभूत तहमा उदार कक्षोन्नति कार्यान्वयनको अवस्था" शीर्षकमा केन्द्रित रही यो अध्ययन गरिएको छ । यस अध्ययनको उद्धेश्य उदार कक्षोन्नतिको प्रावधान पहिचान गर्नु, उदार कक्षोन्नति गर्ने प्रक्रियाहरुको विश्लेषण गर्नु ,उदार कक्षोन्नति कार्यान्वयनमा देखा परेका सबल र दुर्बल पक्षहरु पत्ता लगाउनु, आधारभूत तहमा उदार कक्षोन्नति गर्दा देखापरेका समस्या, समाधानका उपायहरु पहिचान गर्नु रहेको छ ।

यस अध्ययनमा उद्धेश्य अनुरुपका सूचना संकलन गर्नका लागि छनोटमा परेका विद्यालयका प्र.अ. संग असंरचित अर्न्तवार्ता, शिक्षकहरु संग प्रश्नावली, विद्यार्थीहरुसंग लक्षित समूह छलफल गरिएको थियो । अध्ययनकै क्रममा दस्तावेज अध्ययन पनि गरिएको थियो । अध्ययनबाट प्राप्त सूचनालाई गुणात्मक विधिबाट विश्लेषण र व्याख्या गरिएको छ ।

यस अध्ययनको प्राप्ति अनुसार अध्ययन गरिएका विद्यालयहरुमा निरन्तर विद्यार्थी मूल्यांकनका साथै लिखित परीक्षा पनि सञ्चालन गरेको देखिन्छ । विद्यालयहरुले पाठगत निरन्तर विद्यार्थी मूल्यांकन फारम प्रयोग गरेको र सो फारममा पाठ्यक्रमले तोकेका सबै मापदण्डहरु समावेश गरिएको तर नियमित रुपमा सबै मापदण्डहरुको प्रयोग नगरिएको देखिन्छ । विद्यालयहरुले कार्यसञ्चयिकाको प्रयोग उपर्युक्त तरिकाले नगरेको पाइयो ।

अध्ययनका क्रममा उदार कक्षोन्नतिका सबल र दुर्बल पक्षहरुको बारेमा विद्यालयका प्र.अ. र शिक्षक शिक्षिकाहरुबाट सूचना संकलन गरिएको थियो । जस अर्न्तगत उदार कक्षोन्नतिका सबल पक्षहरुमा विद्यार्थीहरु परीक्षामा फेल नहुने, विद्यार्थी साथै अभिभावकहरु खुशी हुने, शिक्षामा गरिएको लगानी खेर नजाने, विद्यार्थीहरुमा अर्न्तनिहित प्रतिभाको प्रस्फुटन हुने, परीक्षाको अनुभूति नहुने डर,

त्रासबाट भयरहित हुने रहेका छन । यसैगरी यसका दुर्बल पक्षहरुमा विद्यार्थीहरुको पढाइमा ध्यान नजाने, शिक्षाको गुणस्तरमा ह्रास आउने, विद्यार्थीको भविष्य अन्योलमा पर्न सक्ने सम्भावना रहने, गुणात्मक शिक्षा प्राप्त नहुने रहेका छन् ।

यस अध्ययनको प्राप्ति अनुसार विद्यालयमा निरन्तर विद्यार्थी मूल्यांकनका साथै उदार कक्षोन्नति सफल रुपमा कार्यान्वयन हुन नसक्नुका कारणहरुमा शिक्षकहरु यससंग सम्बन्धित तालिमबाट वञ्चित रहनु, विद्यार्थी र अभिभावकहरुलाई यस सम्बन्धि चेतनाको अभाव, विद्यालयमा निरन्तर मूल्यांकन सम्बन्धि फारम, सर्न्दभ सामग्रीहरु उपलब्ध नभएको, विद्यार्थी उपस्थिति नियमित नभएको देखिन्छ ।

उदार कक्षोन्नतिलाई कार्यान्वयन गर्न चारवटा पक्षहरु जस्तै निरन्तर मूल्याङ्कन, निरन्तर पृष्ठपोषण, आवधिक परिक्षा र सुधारात्मक शिक्षण आवश्यक पर्ने हुनाले उदार कक्षोनति सम्वन्धि नीतिमा निरन्तर पृष्ठपोषण, आवधिक परीक्षा र सुधारात्मक शिक्षण जस्ता थप पक्षहरु समावेश गर्न आवश्यक छ भन्ने सुझाव दिन सकिन्छ । उदार कक्षोन्नतिलाई सफल रुपमा कार्यान्वयनमा ल्याउन विद्यार्थी तथा अभिभावकहरुलाई निरन्तर मूल्यांकनको बारेमा जानकारी गराउनुपर्ने, यससंग सम्बन्धित निर्देशिका सामग्री, नमूना फारमहरु विद्यालयमा उपलब्ध गराउनुपर्ने, स्रोतकेन्द्र, जि.शि.का. बाट शिक्षकहरुलाई आवश्यक तालिम उपलब्ध गराउनुपर्ने साथै नियमित अनुगमन गर्नुपर्ने जरुरी देखिन्छ ।

विषयसूची

	पृष्ठ
सिफारिस पत्र	i
स्वीकृति पत्र	ii
कृतज्ञता ज्ञापन	iii
शोधसार	iv
तालिका सूची	viii
परिच्छेद एक : परिचय	**१-७**
१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमी	१
१.२ समस्याको कथन	४
१.३ अध्ययनको औचित्य	५
१.४ अध्ययनको उद्देश्य	६
१.५ अध्ययनको सीमा	६
१.६ सम्बन्धित शब्दावलीको परिभाषा	७
परिच्छेद दुई : सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन	**८-१६**
२.१ मूल्यांकनको अवधारणा	८
२.२ निरन्तर विद्यार्थी मूल्यांकनको परिचय र आवश्यकता	९
२.३ उदार कक्षोन्नति र निरन्तर विद्यार्थी मूल्यांकन सम्बन्धि विद्यमान नीतिहरु	११
२.४ उदार कक्षोन्नति व्यवस्था	१३
२.५ सम्बन्धित अध्ययनहरुको समिक्षा	१५
२.६ अवधारणात्मक ढाँचा	१६
परिच्छेद तीन : अध्ययन विधि	**१७-२०**
३.१ अनुसन्धान ढाँचा	१७
३.२ जनसंख्या र नमूना छनोट प्रक्रिया	१७
३.२.१ विद्यालय छनोट	१८
३.२.२ प्रधानाध्यापक र शिक्षक छनोट	१८
३.२.३ विद्यार्थी छनोट	१८
३.२.४ अभिभावक छनोट	१८
३.३ तथ्यांक संकलनका साधनहरुको निर्माण	१८
३.३.१ अर्न्तवार्ता सूची	१८
३.३.२ प्रश्नावली	१९

३.३.३ लक्षित समूह छलफल निर्देशिका १९
३.३.४ दस्तावेज अध्ययन १९
३.४ साधनको वैधता निर्धारण १९
३.५ तथ्यांक संकलन प्रक्रिया २०
३.६ तथ्यांक विश्लेषण प्रक्रिया २०
परिच्छेद चार : सूचना विश्लेषण र व्याख्या २१-३४
४.१ शिक्षक-विद्यार्थी विवरण २१
४.१.१ शिक्षक विवरण २१
४.१.२ विद्यार्थी विवरण २३
४.२ उदार कक्षोन्नतिका प्रावधानहरु २५
४.२.१ उदार कक्षोन्नतिको लागि अवलम्बन गरेका मूल्यांकन पद्धति २५
४.२.२ विद्यालयले प्रयोग गरेका मापदण्डहरु २७
४.३ उदार कक्षोन्नतिका प्रक्रियाहरु २८
४.३.१ मूल्यांकन पद्धतिको प्रयोग २८
४.३.२ मापदण्डको प्रयोग २९
४.३.३ कार्यसञ्चयिकाको प्रयोग ३०
४.३.४ मूल्यांकनमा पृष्ठपोषणको अवस्था ३०
४.४ उदार कक्षोन्नतिका सबल र दुर्बल पक्षहरु ३१
४.४.१ उदार कक्षोन्नति प्रति शिक्षकहरुको धारणा ३१
४.४.२ उदार कक्षोन्नतिका सबल पक्षहरु ३२
४.४.३ उदार कक्षोन्नतिका दुर्बल पक्षहरु ३२
४.५ उदार कक्षोन्नति कार्यान्वयनमा ल्याउदाका समस्याहरु र समाधानका उपायहरु ३३
४.५.१ उदार कक्षोन्नति कार्यान्वयनका समस्याहरु ३३
४.५.२ उदार कक्षोन्नति कार्यान्वयनमा देखिएका समस्याहरुको समाधानका उपायहरु ३४
परिच्छेद पाँच : प्राप्ति , निष्कर्ष र सुझावहरु ३५-३८
५.१ प्राप्ति ३५
५.२ निष्कर्ष ३६
५.३ सुझावहरु ३७
सन्दर्भसूची ३९
अनुसूचीहरु ४०-५१

तलिका सूची

पृष्ठ संख्या

तालिका १ : शिक्षकहरुको विवरण २२

तालिका २ : निरन्तर मूल्यांकन सम्बन्धि तालिम प्राप्त र अप्राप्त शिक्षकहरुको विवरण २३

तालिका ३ : विद्यार्थीहरुको कक्षागत भर्ना संख्या २४

तालिका ४ : विद्यार्थीको औसत उपस्थिति दिन २४

तालिका ५ : विद्यालयले संञ्चालन गर्ने परीक्षाको किसिम २६